

Kuinka tutkia yhteiskunnallisia ongelmia

C. Wright Millsin (1982, 11) mukaan yhteiskuntatieteen tehtävänä on tulkita ihmisten elämänongelmia niiden historiallisissa ja rakenteellisissa yhteyksissä ja auttaa ihmisiä näin ymmärtämään, ”mitä maailmassa tapahtuu ja mitä heissä itsessään tapahtuu niinä ohikiitävinä hetkinä, jolloin historia ja heidän elämänhistoriansa kohtaavat”. Tällaisen tulkinnan — sosiologisen mielikuvituksen — keskeinen väline on käsite-erottelu ”lähiympäristöön liittyvät henkilökohtaiset vastoinkäymiset” — ”sosiaalisen rakenteen kysymykset”. Vastoinkäymiset (private troubles) ovat yksityisasiota, ne ilmenevät yksilössä itsessään ja hänen lähiympäristössään. Sosiaalisen rakenteen kysymykset liittyvät jonkin yhteiskuntakokonaisuuden instituutioihin, erityisesti niiden kriisitiloihin. Ne koskettavat laajoja kansalaispiirejä; siksi niihin kohdistuu monenlaisia tulkintoja ja ratkaisuyrityksiä ja niistä muodostuu julkisia kiistakysymyksiä (public issues).

Mills korostaa nykyajan ongelmien rakenteellista luonnetta: esimerkiksi työttömyyden, sodan ja modernien metropolien ongelmia ei voida ratkaista yksilökohtaisilla toimenpiteillä. Tällaisten ongelmien oikea asettaminen ja mahdolliset ratkaisut edellyttävät yhteiskunnan taloudellisten ja poliittisten instituutioiden ymmärtämistä. Mutta kuinka tuo ymmärrys kehittyy ja miten löydetään oikeat toimenpiteet? Kuinka yhteiskunnallisten ongelmien tiedostamisprosessi etenee?

Mills (1982, 159—186) uskoo yhteiskuntatieteen ”lupaukseen”, sen mahdollisuuksiin vaalia ja edistää järjen ja vapauden ihanteita, inhimillistä ajattelua ja toimintakykyä. Lupauksen todeksitulo edellyttää Millsin mukaan ”puolueilta, yhteiskunnallisilta liikkeiltä ja suurelta yleisöltä” kahta asiaa: 1) rehellistä väittelyä yhteiskunnallista elämää koskevistä käsityksistä ja vaihtoehdoista, 2) todellista mahdollisuutta vaikuttaa ratkaisuihin, joilla on rakenteellisia seurauksia. Näin voisi syntyä ”todellinen kansalainen”, joka ymmärtää, että hänen henkilökohtaisina vaikeuksina pitämänsä seikat ovat hyvin usein myös muiden kokemia ongelmia ja

että ne voidaan ratkaista vain muuttamalla yhteiskunnallista organisaatiota.

Ongelmien yhteiskunnallinen karriääri

Millsin erottelu henkilökohtaiset vastoinkäymiset — yhteiskunnalliset ongelmat — julkiset kiistakysymykset on inspiroinut tutkijoita kehittelemään abstrakteja malleja, jotka sopisivat jäsentämään hyvinkin erilaisten ongelmien yhteiskunnallisia tiedostamisprosesseja (ks. Blumer 1971; Kitsuse & Spector 1973; Spector & Kitsuse 1974; Ross & Staines 1973). Malleissa ongelmien yhteiskunnallisen ”karriääri” tiivistetään yleensä neljään vaiheeseen:

1) *Ongelman yksityisen tunnistamisen vaihe*. Millsin käsitteitä käyttäen voidaan sanoa, että tässä vaiheessa kyse on joidenkin yksilöiden ja ryhmien kokemuspiiriin kuuluvista vastoinkäymisistä. Nämä yksilöt ja ryhmät eivät tyydy sopeutumaan tilanteeseen ja näkevät, että sen ratkaiseminen ylittää niiden voimavarat. Niinpä ne pyrkivät julkistamaan vaatimuksensa epäkohdan korjaamiseksi, luomaan siitä julkisen kiistakysymyksen.

2) *Ongelman julkisen tunnistamisen vaihe*. Millsin käsitteitä käyttäen tässä vaiheessa ongelmasta muodostuu julkinen kiistakysymys. Toisaalta ongelma pääsee esiin joukkotiedotuksessa ja kansalaiskeskusteluissa, toisaalta se saavuttaa legitimitettä, kun valtiokoneiston edustajat reagoivat siihen. Ongelman syistä, luonteesta ja ratkaisumahdollisuuksista esitetään monia erilaisia näkemyksiä. Valtiovalta ehkä perustaa komitean, jossa ristiriitaiset edut voivat säännellysti ottaa mittaa toisistaan.

3) *Ongelman instituutionalisoitumisen vaihe*. Tämä merkitsee sitä, että edellisen vaiheen keskustelujen pohjalta muodostetaan virallinen toimintasuunnitelma ongelman käsittelemiseksi ja lähdetään toteuttamaan sitä. Ongelmasta tulee jonkin koneiston, usein valtiovallan elimen, ”omaisuutta”. Ongelman virallinen määritelmä saattaa jyrkästi poiketa sen alkuperäisestä määritelmästä vaiheessa 1.

4) *Kansalaistyytymättömyyden vaihe*. Ongelman instituutionalisoinnin tapaan tyytymättömät kansalaiset ja eturyhmät hahmottelevat vaihtoehtoisia,

paremmin alkuperäistä ajatusta vastaavia määritelmiä ja menettelytapoja. Tässä toiminnassa voi olla monia tasoja: Jotkut painostavat viranomaisia muuttamaan politiikkaansa, toiset asettavat koko hallitsemiskoneiston legitimiisyyden kyseenalaiseksi ja kehrittelevät vaihtoehtoisia toimintastrategioita. Kansalaistyytymättömyyden seurauksena ongelman karriääri alkaa uudelleen vaiheesta 2 — toimijat vain ovat ”ensimmäisellä kierroksella” saatuja kokemuksia rikkaampia.

Karriäärimalleja on helppo kritisoida. Ne ovat abstrakteja ja pysähtyvät yhteiskunnallisen tapahtumavirran pintatasolle. Niissä ei tematisoida yhteiskunnallisten ongelmien syntyperustaa tai intressien organisoitumisen ja toteutumisen selektiivisyyttä eikä niillä varsinkaan saada otetta valtion rakenteellisista toimintarajoista ongelmien säätelijänä (ks. Blom 1982, 229—234). Yksi mallien julki-lausumattomista lähtökohdista on oletus toimivasta pluralistisesta demokratiasta, jossa organisoitumiskykyiset kansalaiset tuovat kokemiaan epäkohtia julkisen keskustelun, eturyhmien välisen neuvonpidon ja poliittisen päätöksenteon esityslistoille. Voidaan myös kysyä (ks. Rasmussen 1978), muodostavatko erilaiset yhteiskunnalliset ongelmat ylipäänsä tutkimuskohteen, joka voitaisiin jäsentää yhden mallin tai teorian avulla.

Mallien positiivinen merkitys on se, että ne avaa-vat näkökulman, josta käsin yhteiskunnallisia ongelmia voidaan tutkia — ei objektiivisina, staattisina asiantiloina vaan — kollektiivisina määrittelyprosesseina. Tutkijaa eivät tällöin kiinnosta niinkään ongelman laajuutta tai vakavuutta kuvaavat tunnusluvut, vaan ne tavat ja määritelmät, joilla erilaiset toimijat suhtautuvat ongelmaan. Yhteiskunnallisten ongelmien tutkimisesta tulee niiden yhteiskunnallisen problematisoimisen tutkimista (Westhues 1973).

Karriäärin tutkimisesta

Ongelman yhteiskunnallinen problematisoiminen on sekä jonkin asiasisällön välittymistä ja omaksumista että jokin organisoitumismuoto.

Sisällön tutkiminen merkitsee kulttuuristen koodistojen, argumentaatiostruktuurien, etsimistä ongelmaa koskevasta kollektiivitajunnasta ja koodistoissa esiintyvien murrosten tulkintaa. Yhteiskunnallisten määrittelyprosessien keskeiset toimijat ovat valtiokoneisto (karriäärimallien vaiheissa 2 ja 3), joukkotiedotus (vaiheissa 2 ja 4) ja kansalaisliikkeet (vaiheissa 1, 2 ja 4) — on siis tutkittava niissä vallitsevia ajattelun ja toiminnan tapoja.

Samalla tutkitaan määrittelyprosessissa toteutuvaa yhteiskunnan organisoitumismuotoa. Edellä

mainittujen toimijoiden keskinäiset suhteet eivät ole vakioita vaan historiallisesti muuttuvia; ongelman määrittely ja ratkaiseminen merkitsevät aina myös toimijoiden välisten suhteiden määrittelyä ja ratkaisemista. Voidaan sanoa niinkin, että ongelmaa määriteltäessä kamppaillaan hegemoniasta ja määrittelyä tutkittaessa tutkitaan hegemoniarakennetta.

Esimerkkinä voidaan käyttää päihdeongelmien tutkimista. Olen itse tutkinut päihdeongelmien problematisoimista (ks. Piispa 1981 & 1982). Eritelyn kohteita ovat olleet päihdeongelmia ja päihdepolitiikkaa koskeva sanomalehtien kirjoittelu sekä kansalaisjärjestöissä esiintyvät ajattelu- ja toimintatavat päihdekysymyksissä. Niiden sisällön analyysi on kohdistunut mm. seuraaviin teemoihin:

- Kuinka päihdeongelmat määritellään?
- Millaisia muutoksia päihdeongelmissa on tapahtunut?
- Millaiset tekijät aiheuttavat päihdeongelmia?
- Kuinka päihdeongelmia voidaan parhaiten vastustaa?
- Mistä lähteistä päihdeongelmia koskeva argumentaatio on omaksuttu?

Viime vuosikymmenten aikana päihdeongelmia koskeissa argumentaatiostruktuureissa on tapahtunut kolme suurempaa murrosta: alkoholipoliittisen liberalismiin läpimurto 60-luvulla, uusien päihdeongelmien tiedostaminen 70-luvulla ja terveysaatteen nousu 80-luvulla. Tutkimukseni sisältävät tulkintoja näiden murrosten syistä ja taustatekijöistä.

Kyse ei kuitenkaan ole vain argumentaatiostruktuurien sisällön muutoksista. Samalla ovat muuttuneet määrittelyprosessin toimijoiden — Alkon (=valtiokoneisto), joukkotiedotuksen sekä raittiusliikkeen (=kansalaistoiminta) — voima- ja vaikutussuhteet. Päihdeongelmia koskevan tietoisuuden jäsentäjänä ja levittäjänä toimi 60- ja 70-luvulla joukkotiedotus, ei raittiusliike. Joukkotiedotuksen välityksellä omaksuttu näkökulma päihdeongelmiin merkitsi tukea ja vaatimuksia valtiolliselle kontrollipoliitikalle, ei kansalaisten oman toimintakyvyn kasvua. Viime vuosina on kuitenkin syntynyt uudentyyppistä, elintapoja problematisoivaa kansalaistoimintaa, johon liittyy ”holhousvaltion” kritiikkiä sekä oman ja lähiyhteisöjen vastuun korostamista. Hegemoniarakenteessa tulevaisuudessa tapahtuvat muutokset eivät ole tärkeitä vain toimijoiden itsensä kannalta, vaan ne vaikuttavat myös Suomen päihdeolojen kehitykseen. Voidaan nimittäin väittää, että päihdeolojemme ”sivistyminen” riippuu siitä, kuinka elinvoimaista ja hegemonista

on kansalaisten oma, elintapoja problematisoiva toiminta.

Lopuksi

Karriäärimallien avaamasta näkökulmasta voidaan tarkastella muitakin ongelmia kuin päihdeongelmia, kirjoittaa niiden määrittelyhistoria. Samalla kirjoitetaan ongelmia määrittelevien toimijoiden (kontrollikoneistojen) historioita: Se, mitkä asiointilat määrittellään ongelmiksi ja millä tavoin, kertoo jotain olennaista siitä yhteiskunnasta, jossa elämme.

Kirjallisuus

- Blom, Raimo: Yhteiskuntateoria ja valtio. Vaasa 1982
- Blummer, Herbert: Social problems as collective behavior. *Social Problems* 18 (1971): 3, 298—306
- Kitsuse, J. I. & Spector, M.: Toward a sociology of social problems: Social conditions, value-judgments, and social problems. *Social Problems* 20 (1973): 4, 407—419
- Mills, C. Wright: Sosiologinen mielikuvitus. Helsinki 1982
- Piispa, Matti: Raittiuskasvatuksesta alkoholivalistukseen. Suomen sanomalehdistön alkoholikirjoittelun linjat vuosina 1951—1978. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuslause n:o 146. Helsinki 1981
- Piispa, Matti: Virittääkö valistus? Tiedotustutkimus 5 (1982): 3, 41—50
- Rasmussen, F.: Arbejderens situation, de sociale problemer og revolution. København 1978
- Ross, R. & Staines, G.L.: The politics of analyzing social problems. *Social Problems* 20 (1973): 1, 18—40
- Spector, M. & Kitsuse, J. I.: Social problems: A reformulation. *Social Problems* 21 (1974): 2, 145—159
- Westhues, Kenneth: Social problems as systemic costs. *Social Problems* 20 (1973): 4, 419—431.

Matti Piispa

Suomalaisen päihdehuollon tragedia

Joskus 1970- ja 1980-luvun vaihteessa suomalaisen päihdehuollon parhaat perinteet katkesivat. Silloin alan julkaisuista hävisivät lähes kokonaan psykodynaamista viitekehystä käyttävää yksilöterapijaa koskevat artikkelit, joita aikaisempina vuosina oli ollut esillä varsin usein. Yksilöterapiasta keskusteleminen päihdehuoltoväen keskuudessa väheni myös tuntuvasti. Lyhyemmät ja pinnallisemmat hoitomuodot tulivat tilalle: erilaiset lyhytterapiat, systeeminen perheterapia ja jopa ns. myllyhoito. Tämän perinteen katkeamiseen sisältyvää syvälistä tragiikkaa vain harvat oivalsivat silloin. Vieläkään eivät monien silmät ole avautuneet, joskin kriittisiä äänenpainoja kuulee jo aika usein. Psyko-

dynaamista yksilöterapijaa käytetään kyllä vieläkin, mutta tämän hoitomuodon harrastaja joutuu paljolti toimimaan omassa varassaan. Yhteisö ei tätä paljoakaan tue. Sisukas kyllä jaksaa, mutta kaikkien voimat eivät tahdo riittää, vaikka motivaatiota olisikin.

Psykodynaaminen hoitotapa kohtaa kyllä vaikeuksia kaikkialla; vieläkin on tuoreessa muistissa psykoanalyysin alkuvaiheissaan osakseen saama intohimoinen vastustus. Tilanne on kuitenkin vuosikymmenien varrella monella alalla paljon muuttunut, ja psykodynaamisen hoidon eduista ovat saaneet nauttia monet muutkin kuin vain mielen-terveyshäiriöistä kärsivät potilaat. Esimerkiksi ruumiillisesti sairaiden hoidossa on sekä meillä että maailmalla raportoitu monia onnistuneita hoitopausia, joissa potilaan tiedostamattoman sielunelämän huomioon ottaminen hoidossa on avannut aivan uusia paranemismahdollisuuksia. Tältä alalta on kertynyt jo laaja kirjallisuus. Psykodynaamisen hoidon vastustaminen ymmärretään yleensä siten, että potilaan tiedostamattomat ongelmat herättävät monissa ihmisissä heissä itsessään uinuvia samanlaisia ongelmia, joiden olemassaolosta he ovat vain hämäästi tietoisia. Jos nämä ongelmat ovat hyvin suuria, saattaa tuntua turvallisimmalta kieltää ongelmien olemassaolo sekä itsessä että potilaissa. Samalla kuitenkin paranemisen mahdollisuudet usein sulkeutuvat sekä itseltä että potilailta. Erityisen onneton tilanne syntyy, jos hoitoalan johtotehtäviin osuu henkilöitä, jotka erityisen voimakkaasti ovat tottuneet torjumaan psykologisia ongelmia sekä itsessään että muissa. Näitä pelon ja torjunnan voimia on hoitoaloilla perinteisesti totuttu voittamaan sillä, että hoitotyötä tekevät ovat itse käyneet oman analyttisen psykoterapiansa ja lisäksi hankkineet hoitotyössä tarvittavaa työnohjausta ja konsultaatiota. Jos oma hoito ei ole ollut mahdollista, ovat työnohjaus ja konsultaatio yleensä olleet välttämättömiä hoitotyön onnistumiseksi.

Nämä hoitotyössä jo pitkälti vakiintuneet oman hoidon ja työnohjauksen käytännöt eivät kansainvälisesti ole yleensä saaneet samaa jalansijaa päihdehuollossa kuin muilla hoitoaloilla. Muutenkin psykologista ymmärtämistä koskeva torjunta on päihdehuollossa paljon kovempaa kuin muilla hoidon aloilla. Amerikkalaiset terapeutit tulkitsevat tätä usein siten, että he sanovat päihdehuollon johtotehtäviin monesti hakeutuvan henkilöitä, jotka omien ongelmiansa ja myös päihdeongelmiansa vuoksi kokevat psykologisen lähestymistavan erityisen uhkaavaksi. Tältä pohjalta voidaan jotenkin ymmärtää niitä väitteitä, joiden mukaan alkoholis-